

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ Й ІНОЗЕМНОЇ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

**КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
ІМЕНІ ПРОФЕСОРА ОЛЕГА МІШУКОВА**

**МОТИВ ВТРАЧЕНИХ ІЛЮЗІЙ У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ФРЕНСІСА
СКОТТА ФІЦДЖЕРАЛЬДА**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: здобувач 2 курсу, 08-251М групи

Спеціальності: 014.02 Середня освіта
(Англійська мова і література)

Освітньо-професійної програми: «Середня освіта
(Мова і література (англійська))»

Квашук Андрій Ігорович

Керівниця докторка філологічних наук,
професор Ільїнська Ніна Іллівна

Рецензент доктор філологічних наук, професор
Олексенко Володимир Павлович

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження мотиву втрачених ілюзій у творчості Френсіса Скотта Фіцджеральда	7
1.1. Поняття «ілюзія» у науковій рецепції: психологічний та соціокультурний аспекти.....	7
1.2. Мотив втрачених ілюзій у літературознавчій рецепції.....	15
Висновки до першого розділу.....	20
РОЗДІЛ 2. Парадигма мотиву втрачених ілюзій у художній прозі Френсіса Скотта Фіцджеральда	23
2.1. Автобіографічність мотиву втрачених ілюзій у прозі Ф.С. Фіцджеральда.....	23
2.2. Структурно-семантичні параметри мотивного комплексу втрачених ілюзій у художній прозі письменника.....	27
2.3. Мотив ілюзорності цінностей та їх руйнація у структурі особистості персонажів (романи «По цей бік раю», «Прекрасні й прокляті», «Великий Гетсбі», «Ніч лагідна»).....	36
Висновки до другого розділу.....	45
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Літературна творчість Френсіса Скотта Фіцджеральда (1896-1940) є у значній мірі відображенням соціальних та культурних явищ історичного періоду, з якими пов'язане життя письменника. Події, що відбувалися у Сполучених Штатах Америки протягом періоду, що припадав на двадцяті роки двадцятого століття та характеризувався економічним підйомом країни, а також періоду фінансового занепаду тридцятих років стали каталізатором для роздумів митця, тісно переплітаючись з особистою драмою життя.

Історії, що вийшли з під пера письменника, сповнені трагічних мотивів втрачених ілюзій. Задля розкриття цього мотиву ми приділяємо увагу аналізу актуальних для того часу концептів «втраченого покоління» (Lost Generation), що визначав молодь післявоєнного періоду, зневірену у лицемірній риторичі пуританської Америки, та «віку джазу» (Jazz Age), що являє собою антитезу усталеним морально-етичним канонам консервативного старшого покоління. Означені концепти ми досліджуємо з точки зору випробовуваних героями творів труднощів самореалізації, розчарувань у професійній та особистій сфері, що сприяло подальшій переоцінці цінностей. Об'єктивна реальність, з якою стикаються герої творів Фіцджеральда, породжує у їхній свідомості ілюзії, що часто-густо виливаються у трагедію. Робота має міждисциплінарний характер. Її теоретичною основою слугують дослідження в галузі психології феномену ілюзії як однієї з форм захисту індивідуумом від реальності, що може становити загрозу цілісності його особистості. Феномен «ілюзія» також розглядається нами у зв'язку з соціокультурними аспектами, що розширює рамки досліджуваної теми.

Важливий внесок у вивчення творчості Ф.С. Фіцджеральда зробили такі вчені, як У. Аллен, У. Голдхерст, Н. Денисова, О. Зверев,

Я. Засурський, І. Зозуля, Н. Іткіна, Н. Колеснікова, Ю. Лідський, М. Ландор, В. Стайрон, Г. Стайн, Е. Тернбулл, Е. Уїлсон та ін. Психологічні та соціокультурні аспекти вивчення ілюзій репрезентовані в роботах Н. Божок, Е. Башарової, А. Жукової, К. Кубишкіної, Є. Труфанової, Л. Шукшиної.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Магістерська робота виконана на кафедрі англійської філології та світової літератури імені професора Олега Мішукова Херсонського державного університету в межах її науково-дослідної теми «Літературний процес в історико-культурному контексті: методологія, проблеми та перспективи дослідження» (номер державної реєстрації 0117U006886).

Мета роботи – на матеріалі художньої прози та автометаописів Ф.С. Фіцджеральда дослідити семантику та поетику мотиву втрачених ілюзій.

Досягнення мети передбачає розв'язання **завдань**:

- опрацювати художні тексти та наукові джерела, пов'язані з темою роботи;
- простежити автобіографічність мотиву втрачених ілюзій у автометаписах та художній прозі письменника;
- з'ясувати структурно-семантичні параметри мотивного комплексу втрачених ілюзій у художній прозі Ф.С. Фіцджеральда;
- виявити специфіку реалізації мотиву ілюзорності цінностей та їхню руйнацію у структурі особистості (на матеріалі романів «По цей бік раю» (This side of Paradise, 1920), «Прекрасні й прокляті» (Beautiful and Damned, 1922), «Великий Гетсбі» (The great Gatsby, 1925) та «Ніч лагідна» (Tender is the Night, 1934).
- узагальнити результати дослідження.

Об'єктом дослідження є романи Френсіса Скотта Фіцджеральда «По цей бік раю» (This side of Paradise, 1920), «Прекрасні й прокляті»

(Beautiful and Damned, 1922), «Великий Гетсбі» (The great Gatsby, 1925) та «Ніч лагідна» (Tender is the Night, 1934), щоденники та літературно-критичні розвідки письменника.

Предметом – художня специфіка мотиву втрачених ілюзій у зазначених творах.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано *біографічний метод*, який вивчає характер і спрямування творчості письменника крізь призму його біографії; *психологічний метод*, що сприяє дослідженню внутрішнього світу персонажів і мотивації їхніх вчинків. Структурно-семантичний, інтертекстуальний методи застосовувалися для дослідження мотивного комплексу втрачених ілюзій, а також для аналізу й інтерпретації художніх та нехудожніх творів Ф.С. Фіцджеральда.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що у нашій роботі вперше окреслено структуру та семантику мотивного комплексу втрачених ілюзій в автометаописах та художній прозі Ф.С. Фіцджеральда; набули подальшого розвитку спостереження над поетикальними особливостями твору; узагальнено характеристики ідиостилію письменника як представника американського модернізму.

Практична цінність результатів нашого дослідження полягає у можливості їхнього використання при викладанні теорії літератури й англійської літератури ХХ ст., веденні спецкурсів і спецсеминарів, підготовці рефератів, курсових і випускних робіт.

Апробація роботи. Результати дослідження обговорено й схвалено на засіданнях кафедри англійської філології та світової літератури імені професора Олега Мішукова Херсонського державного університету, повідомлялися в доповіді на ХІ Всеукраїнській студентській науковій інтернет-конференції «Східнослов'янська філологія: здобутки і перспективи» (Кривий Ріг, 2021). За темою роботи

опубліковано статтю у науковому збірнику «Магістерські студії» (Херсон, 2021).

Even losing you (the joking voice, a gesture
I love) I shan't have lied. It's evident
the art of losing's not too hard to master
though it may look like (*Write it!*) like disaster

One art by Elizabeth Bishop [44]

РОЗДІЛ 1.

Теоретичні основи дослідження мотиву втрачених ілюзій у творчості Френсіса Скотта Фіцджеральда

1.1. Поняття «ілюзія» у науковій реценції: психологічний та соціокультурний аспекти

Мотив ілюзій є наскрізним у світовій літературі. Ілюзії мають вплив на життя героїв літературних творів, які, проживаючи своє нестабільне і в той же час наповнене безліччю можливостей життя, намагаються отримати гарантію захисту цінностей (матеріальних чи духовних), що дають здатність відчувати себе власником і творцем [13]. В такому випадку вступає в дію психологічний захист, що базується на системі механізмів, які спрямовані на зменшення напруги та негативних переживань, пов'язаних з конфліктами, які загрожують цілісності особистості [24, с.84]. Згаданий психологічний захист є результатом ілюзорного сприйняття навколишнього світу. Тлумачний словник визначає поняття ілюзія наступним чином: ілюзія (лат. *illusio*, від *illudo* –

висміюю, обманюю) – 1) Оманливе, хибне сприймання людиною дійсності. 2) Нездійсненна мрія, необгрунтована надія [32, с.325]. Таким чином, ілюзії пов'язані з системою ціннісних орієнтацій особистості, життя якої оточує світ нескінченних можливостей [13]. В такому випадку слід також розглянути феномен мрії, що має широкий соціокультурний контекст, пов'язаний з ілюзорними устремліннями особистості, які мають вплив на формування образів мрії.

На думку А. Жукової, ілюзія та мрія імітують інформацію, отриману з реального світу. Свідомість відображає об'єктивний світ зважаючи на суб'єктивне світосприймання. Ілюзія – це неусвідомлена корекція образу, що є помилкою сприйняття. Ілюзія призводить до протиріч свідомості з реальністю. Мрія, не будучи частиною реальності, має в собі мислимий дійовий об'єкт. Здійснення мрії наділить її об'єктивною формою. Ілюзорна мрія впливає на адекватне сприйняття цієї можливості, створюючи перекручений образ [6, с.79].

Отже, дослідниця акцентує ще один прояв ілюзії – ілюзійну мрію та виокремлює такі її властивості: 1) на неї має вплив віра самої людини; 2) вона сприйнятлива до навіювання; 3) зовнішній інформаційний чи візуальний вплив може нав'язувати її зміст [6, с.80-83]. Для нашого дослідження важливою є теза про двуплановість ілюзорної мрії: з одного боку, вона впливає на здатність індивіда до більш чіткого мислення, а з іншого – занурює його до позапросторового штучного існування,

На думку авторки, мрія як нереальне ментальне явище, має два види реалізації: вона може втілитися в реальному житті або залишитися ілюзією у свідомості. На існування ілюзії впливає постійне відтворення образу, що має цінність для індивіда. Тобто, такий процес слід назвати оманливим переконанням, що характеризується стиранням меж між мрією, яка має можливість перетворитися на реальність і ілюзією, що оприявнює оманливий світ. Мрія, зливаючись з ілюзією втрачає можливість бути втіленою у реальності. Взаємовплив мрії і ілюзії

авторка бачить у наступному процесі: створення ілюзії відбувається завдяки роботі мрії, ілюзія в подальшому робить можливим існування мрії поза реальністю. Дослідниця бачить формування ілюзії мрії у наступному: в мрії індивідом вкладається зміст, а в ілюзію віра. В результаті людина випробовує оманливий стан. Цей стан підтримується завдяки схильності людини до постійного відтворення пережитих почуттів і ідей. Не вміючи розрізнити межу між мрією і ілюзією, людина занурюється у світ мрії, що не здатна отримати втілення у реальності [6, с.80-83].

Отже, можна сказати, що мрія, будучи концептом, створеним свідомістю, спрямовує зусилля індивіда на її реалізацію у реальності. Однак мрія може залишитися невтленою, якщо на неї впливає ілюзорне сприйняття дійсності, що певним чином викривлює реальну перспективу розвитку подій, створюючи примарний ідеалізований образ.

Дослідниця Л. Шукшина, розглядаючи соціальні ілюзії, визначає їх як викривлене розуміння індивідом соціальних, психологічних процесів та феноменів. Вони є самообманом, що має на меті полегшуючий ефект. [42, с.5].

Вона виділяє наступні компоненти соціальних ілюзій: когнітивний компонент виражається у створенні подоби дійсності, емоційний компонент відповідає за утворення надмірної енергії та інформації, вольовий компонент створює спрямованість дій особистості завдяки концентрації зусиль, терапевтичний компонент дозволяє раціоналізувати афекти та оформити їх енергію у здійснення перемоги. Усі вони виступають у комплексі, доповнюють та збагачують один одного.

Виявляючи сутність і структурні компоненти соціальних ілюзій, дослідниця робить такі висновки:

– соціальні ілюзії розвиваються на фоні загального розвитку індивіда в соціальній середі, предметом ілюзій є сама особистість, котра створює і руйнує їх;

– силою, що впливає на розвиток ілюзій є протиріччя між реальною і ідеальною ситуацією, конфліктом між бажаннями, потребами і можливостями індивіда, між тим, яким суб'єкт є в даний момент життя і яким би він хотів або повинен стати у майбутньому, досягненнями у житті індивіда, які він хоче або хотів би досягти;

– соціальні ілюзії виникають залежно від того, що вкладається людиною в поняття «сене життя». Осмислення людиною буття відбувається за допомогою різних засобів в різних сферах суспільного життя. В сфері мистецтва осмислення відбувається через образи і моральні поняття, в науковій сфері за допомогою системи понять і прийомів мислення. Авторка також вказує наступні функції соціальних ілюзій: екзистенціальну, рефлексивну і креативну [42, с.16-17]. В реальному житті осмислення буття може виражатися через реалізацію наступних потреб: любові й прихильності, самоповаги і визнанні власних досягнень оточуючими, самоактуалізації, яка спрямована на розвиток природного потенціалу особистості. Дані потреби знайшли відображення в гуманістичній теорії особистості Абрахама Маслоу (1907–1970) [30, с.49-50].

Описуючи модель соціальних ілюзій, авторка зазначає, що вони можуть мати і позитивні сторони, оскільки в їхній основі знаходиться енергія, що спрямовується на досягнення цілей. Вони здійснюють екзистенційні потреби в любові і творчості. Завдяки соціальним ілюзіям людина набуває здатності змінювати критичні ситуації. Соціальні ілюзії набувають позитивного сенсу, оскільки здатні підтримувати життя. Авторка виділяє такі складові моделі соціальних ілюзій, як: 1) суб'єктивний образ Буття особистості, наповнений її принципами і ціннісними орієнтаціями; 2) особистість наділена психічною якістю, яка відіграє актуальну роль в її стремлінні досягти самоактуалізації за допомогою ілюзій; 3) активність особистості, що спрямована на пізнання норм і культурних цінностей, які є близькими їй і які вона

застосовує по відношенню до себе. В такому випадку соціальні ілюзії відображають прагнення людини, її бажання досягнень [42, с.17-18].

На думку авторки, модель соціальних ілюзій має в собі важливу складову, що виражається у стані індивіда, який сприяє формуванню відношення до навколишнього світу, подіям та іншим індивідам. Основою цього стану є пізнання, яке є рушійною силою розвитку, а також активність, метою якої є вдосконалення навколишнього світу та власної особистості. В цьому випадку ілюзія допомагає людині захистити внутрішній світ, сприяє розвитку та самовдосконаленню [42, с.18].

На думку дослідниці, соціальні ілюзії відіграють важливу роль в соціальному та особистісному розвитку. Вони ведуть людину до обраного ідеалу, наповнюючи її життя сенсом, дають можливість людині реалізувати власний потенціал і досягти мети у реальному житті [42, с.18].

Таким чином соціальні ілюзії це багатозначне явище, що переплітається з когнітивними, вольовими і емоційними процесами і має на своїй меті полегшення, яке виникає в результаті створення індивідом у власній свідомості певного сенсу. СENS життя створює соціальні ілюзії, які спрямовують активність індивіда до вдосконалення навколишнього світу і самовдосконалення.

Цілями та завданнями нашого дослідження продиктована необхідність з'ясування таких теоретичних аспектів понять, як «фрустрація» та «ескапізм», оскільки вони є складовими мотивного комплексу втрачених ілюзій у романах Френсіса Скотта Фіцджеральда. Розглянемо феномен «фрустрація». Перш за все потрібно розкрити зміст цього поняття. Фрустрація (*лат. Frustratio: обман, марне сподівання*) – напруження психічно-емоційної сфери, яке є результатом конфліктів, об'єктивних чи суб'єктивних перешкод, що заважають реалізації мети, несуть загрозу індивіду чи його престижу. Для цього стану властиві

захисні реакції: агресія спрямовується на боротьбу з об'єктивними перешкодами, на провокатора конфліктної ситуації, на себе; переоцінка цінностей та бажань. [23, с.548].

Дослідники аналізують причини виникнення такого стану особистості. Так, Н. Божок зазначає, що феномен «фрустрація» має відношення до проблем емоційно-вольової, мотиваційної, діяльнісної та поведінкової сфери особистості. До причин фрустраційного стану дослідниця відносить екстернальні та інтернальні фактори. До екстернальних факторів належать ситуації та умови у середовищі, що оточує особистість, які оказують на неї вплив [1]. Відтак, соціальні фактори визначають нездатність особистості задовольнити потреби чи досягнути важливих для неї цілей в середовищі, в якому вона перебуває; економічні та фінансові фактори мають негативний вплив на задоволення фінансових й економічних потреб.

Інтернальні фактори включають особисті чинники, їх викликає внутрішній світ особистості, що спричиняє стан фрустрації.

Головними чинниками у цій категорії є: 1) Конфлікт бажань на шляху до реалізації цілей, тому фрустрація спричинена конфліктом бажань особистості. Тобто фрустрацію спричиняє одночасне виникнення двох суперечливих бажань, що мають різну природу. 2) Фрустрація може бути викликана високим рівнем вимог особистості, якщо даний рівень не співпадає з реальними її можливостями або перевищує їхній поріг. 3) Недостатня наполегливість на шляху до мети, низький рівень домагань, слабкість сили волі, а також нестача наполегливості можуть спричинити стан фрустрації [1].

Дослідниця звертається до розмислів Д. Креча, Р. Кратчфілда та Н. Лівсона, які розуміють фрустрацію як конфлікт, до якого призводять протиріччя між бажаннями особистості та нормами і законами, що встановлені суспільством. В результаті виникає напруга, що спрямовує зусилля індивіда на досягнення цілі, фіксує його увагу на певний мотив.

Все, що не має суттєвого значення в житті стає другорядним. Така зосередженість посилює актуальність ще не реалізованої мети [див. про це : 18, с.69-82].

Фрустрація створює емоційно-психічне напруження, причиною якого є складні ситуації. Це може призвести до таких деструктивних форм реакції як агресія, депресивний стан. З іншого боку, вона здатна впливати на розвиток когнітивної сфери особистості, створювати мотиваційне підґрунтя для подальшого розвитку власного потенціалу і досягнення мети. Фрустраційний стан може мати зв'язок з розбіжностями між реальною ситуацією в житті індивіда і її ідеальним втіленням. Отже, такі розбіжності можуть вплинути на розвиток ілюзій, що підкреслює зв'язок між категоріями «ілюзія», «мрія» та «фрустрація».

Наступне поняття, яке слід висвітлити у рамках нашої роботи, це – ескапізм (*англ. escape: тікати*). Феномен «ескапізму» проявляється у відстороненні від соціальної дійсності, повсякденного сум'яття [22, с.347]. Втеча індивіду від реального світу веде до створення у його свідомості ілюзорної реальності.

Дослідники розгортають типології ескапізму. До прикладу, Є. Труфанова, класифікуючи його прояви, виокремлює активні і пасивні форми. До пасивного ескапізму відносяться різні способи проведення вільного часу, що характеризуються низькою творчою активністю свідомості. Активний ескапізм має на меті використання активного творчого підходу до уявної реальності, самостійне конструювання цієї реальності, а не сприйняття вже запропонованої.

Також ескапізм поділяють на зовнішній та внутрішній. Тобто мова йде про просторово-часовий вимір ескапізму. Зовнішній ескапізм характеризується «втечею», що здійснюється в реальному фізичному просторі (туристична подорож). Внутрішній ескапізм є зміщенням фокусу свідомості на внутрішній, уявний стан, у віртуальний світ,

створений свідомістю особистості. У такому випадку відбувається зміщення фокусу свідомості з сприйняття світу зовнішнього на сприйняття подій внутрішнього світу.

Аналізований феномен може бути представлений у двох видах: «м'який» та «жорсткий» ескапізм. «М'який» ескапізм передбачає діяльність, що призводить до уникнення запропонованої соціальної активності (читання книжок, творча діяльність, подорожі); «жорсткий» ескапізм являє собою повну втечу особистості в «інший світ» [34. с.606].

Дослідники (Е. Башарова, К. Кубишкіна) розуміють активний ескапізм як активність спрямовану назовні, на певну соціальну групу. З метою створення нової суб'єктивної реальності даний вид ескапізму передбачає поширення нових смислів. Пасивний ескапізм характеризується як спрямований на внутрішній світ самого індивіда. В цьому випадку для індивіда є актуальним створення нової реальності для себе. Поширення цієї реальності в межах суспільства або групи не є метою індивіда. Суспільство або група сприймає це як пасивну діяльність. [цит. за 2, с.73].

Більшість визначень та класифікацій ескапізму зводяться до того, що людина, переживаючи стрес, кризу або небажання долати життєві труднощі намагається уникнути реальності та втекти в привабливий для неї світ [19, с.102].

Ескапізм як різновид світогляду може знаходити своє відображення в тривіальних видах діяльності, що не передбачають творчого початку особистості. Але також може слугувати елементом життєтворчості, що спонукає людину до осмислення навколишнього світу через створення його уявного еквіваленту.

Одним з основоположних конфліктів в художній літературі є контраст між духовною самоідентифікацією, що спрямовує зусилля особистості на пошук себе та свого місця в оточуючому світі з його прагматичними вимірами. Розкриваючи характери своїх героїв, які

проходять через випробування, письменники надають читачеві можливість замислитись над вічними питаннями, що не мають очевидних відповідей [13].

1.2. Мотив втрачених ілюзій у літературознавчій реценції

Сполучені Штати Америки 10-20-х років двадцятого століття характеризуються стрімким зростанням добробуту, несамовитою гонитвою за багатством і успіхом, що поєднується з занепадом ідеалізму, якому не знаходиться місця в суспільстві, де пріоритет віддається грошам, бізнесу та прагматичним взаємовідносинам. Цей соціокультурний контекст утілив у своїй прозі Френсіс Скотт Фіцджеральд, який увійшов в історію світової літератури як яскравий хронікер соціальної дійсності Америки позначеного періоду. Він наділив власним ім'ям період, що бере свій початок невдовзі після завершення Першої світової війни і закінченням якого стає велика депресія тридцятих років. Він назвав його «віком джазу» (Jazz age). А. Яцух зауважує, що головними прикметами покоління, якому довелось стати свідком цього часу, були бездіяльнісне ставлення до життя, благоговіння перед успіхом та багатством. На думку дослідниці, Фіцджеральд у своїй творчості поєднав мотив «втраченого покоління» із розвінчанням «американської мрії» [43, с.127]. Доповнюючи думку дослідниці, можна сказати, що мотиви «розчарування», наповнюючи творчість Фіцджеральда, набувають високохудожньої форми у зображенні широкого спектру почуттів, що розкривають внутрішній світ героїв.

Проблема впливу «американської мрії» на особистість, примарність можливості з легкістю впливати на власну долю кожному громадянину Америки [5, с.9], подвійна сутність внутрішнього світу персонажів творів, що зумовлена їх природним ідеалізмом та прагненням реалізуватися відповідно до споживацьких канонів

суспільства, стала предметом літературознавчих досліджень Н. Денисової, О. Зверєва, Ю. Лідського, Я. Засурського, І. Зозулі, М. Ландор, В. Стайрон, Г. Стайн, Е. Тернбулла та ін.

Концепт «американська мрія» (An American Dream) знайшов відображення у творчості Фіцджеральда. Саме поняття «концепт» вчені розуміють як (психо)ментальне формування, що є результатом свідомості [27, с.14]. Словник алюзій американських дослідників Елізабет Веббер та Майкла Фінсілберга трактує «американську мрію» як «прагнення особистості до успіху, що включає в себе матеріальний аспект благополуччя та досягнення іншого роду, що найчастіше передбачає піднесення від бідних прошарків суспільства – до визнання, багатства і слави». (...personal pursuit of success – material and otherwise – frequently in a rags-to-riches climb from poverty to recognition, wealth, and honor) [51, p.15].

У своєму дослідженні Ю. Лідський пише, що для літератури «втраченого покоління», до якої належала творчість Френсіса Скотта Фіцджеральда, властиве критичне ставлення до морально-етичних цінностей, які для більшості людей здавалися незмінними до початку Першої світової війни. Дослідник пояснює, що бунтарський характер молоді того часу був спрямований проти віджилої моралі, соціального лицемірства, хибності високих понять, які виявилися пустими словами. [21].

М. Коренева зазначає, що духовне формування покоління, чия молодість припала на двадцять років двадцятого століття, як раз протікало в період війни, хоча в Америці було не так багато тих, хто отримав безпосередній військовий досвід. Сполучені Штати були відділені від полів битв океаном. Але війна глибоко вплинула на суспільну свідомість країни. З часом прийде усвідомлення її трагічного досвіду. Спочатку війна у далекій Європі вплинула на атмосферу шовіністичною пропагандою. Передбачалося, що Америка невдовзі

перетвориться на найсильнішу державу в світі. Одночасно далека війна нагадала підростаючому поколінню про цінність життя. В Америці це проявилось в бурхливому спалаху гедонізму. Молоде покоління бажало негайно скуштувати всі радощі буття. Руйнувалися підвалини старої добропорядної Америки з її обивательською мораллю. Починався «вік джазу» [14].

О. Зверев у статті «Я останній романіст..» пише, що Фіцджеральду вдалось створити груповий портрет «втраченого покоління». З властивим цій генерації стрімким та незворотним розпадом звичного порядку речей. З її вродженою свідомістю власної відчуженості у світі, де була втрачена людяність [7]. Цю думку підтримує М. Коренева, вказуючи на аналітичну ознаку творчості Фіцджеральда, з якої сформувалось соціально-критичне ставлення письменника до цивілізації Сполучених Штатів Америки [14].

Я. Засурський зазначає, що головний пафос ранньої творчості Фіцджеральда полягає у руйнуванні тієї таємничості, що притаманна суспільству багатих. Письменник прагнув проникнути у чужий йому світ, щоб розвінчати химерні образи голлівудських картин [9].

Ю. Ковальов вважає, що увагу Фіцджеральда привертала проблема рівності. Для письменника дуже актуальною була думка про долю демократії, яка здобула перемогу над аристократією. Але незважаючи на перемогу, породила новий вид аристократії, що нагадував аристократію минулу. Минула аристократія являла собою замкнуту касту з системою спадкових привілеїв, яка височіла над народом та зневажала закони. Розмисли, що аристократія була народжена демократією, стало нав'язливою естетичною ідеєю Фіцджеральда. Звідси походить його постійний і пильний інтерес до заможного класу. Автор відмічає, що Фіцджеральд у своїх творах акцентував увагу перш за все на психологічних властивостях сучасного аристократичного світу.

Також, на думку Ю. Ковальова, зображення Фіцджеральдом світу дуже заможних людей не є розвінчанням «американської мрії», а скоріше способів втілення мрії, що призвело до результату, який не відповідав початковому демократичному ідеалу [15].

Пізніше, коли вплив багаторічних компромісів зруйнував ілюзорний покрив безпечності, яким було оповите життя письменника та його дружини, коли змарнований час і літературний дар призвели до духовного спустошення і фізичного занепаду, Фіцджеральд зазирає в морок тієї ночі, де час завжди застиг на трьох годинах, щоб зрозуміти причини власного краху. М. Ландор, досліджуючи біографію письменника торкається причини його «емоційного банкрутства», тема якого розкрита у пройнятому відчаєм есеї «Крах». У ньому Фіцджеральд допомагає зрозуміти причину трагедії свого життя. Письменник з презирством ставився до тих грошей, що приніс йому раптовий успіх першого роману. Тому що, тільки гроші дозволили йому одружитися на коханій дівчині. Але зневажаючи багатих, він намагався порівнятися з ними, таким чином створивши облагороджений образ буржуа, що являвся його ідеалом. Крах Фіцджеральда і став крахом цього ідеалу [20].

К. Eble також приділяє увагу творчій та особистісній кризі в житті Френсіса Скотта Фіцджеральда. Він пише: «Три есе – «The Crack-Up», «Pasting It Together» і «Handle with Care», які з'явилися у журналі *Esquire* в лютому, березні та квітні 1935 року, зробили багато для підтримання репутації Фіцджеральда, незважаючи на те, що вони описували його реальний занепад. Хоча таке явне самовикриття викликало незадоволення його літературних друзів, есе є частиною самодраматизації, що була сильною стороною Фіцджеральда». (Three essays – «The Crack-Up», «Pasting It Together», and «Handle with Care», which appeared in *Esquire* in February, March, and April, 1935 – have done much to sustain Fitzgerald's reputation even as they described his actual

decline. Though such undisguised self-revelation displeased his literary friends, the essays are of a piece with the self-dramatization that was Fitzgerald's strength.) [45]. «Ці есе є прикладом гарної письменницької роботи, яку Фіцджеральд був здатний виконати, навіть коли відчував фізичне і емоційне спустошення.» (These essays are part of a good deal of writing Fitzgerald was able to do even when he was near the bottom of his physical and emotional resources.) [45]. «У першому есе Фіцджеральд описує свій крах і контраст між теперішнім його станом і образом успішного письменника, яким він колись був. У другому він приділяє увагу раннім розчаруванням, що передвіщали розпад у майбутньому. В третьому вирішує залишити будь-які спроби бути «чутливим» і стати тільки письменником.» (In the first essay, Fitzgerald describes his crack-up and contrasts his present self with various images of the «successful» writer he once was. In the second, he focuses on specific early disappointments which foreshadowed his later disintegration. In the third, he resolves to abandon any attempt to be a «sentient adult» and to become a writer only) [45].

Сам Фіцджеральд з приводу свого важкого стану писав таке: «...коли для мене наступив цей період мовчання, я був примушений до того, на що ніхто не йде добровільно, – примушений думати. Ох, до чого це виявилось складно! Я немов перевертав гігантські скрині з невідомим вмістом. Висотаний, я влаштував собі перерву і тут вперше поставив самому собі питання: а чи думав я раніше?» [35, с.63]. (...when I had reached this period of silence, I was forced into a measure that no one ever adopts voluntarily: I was impelled to think. God, was it difficult! The moving about of great secret trunks. In the first exhausted halt, I wondered whether I had ever thought.) [49].

Автор приходить до невтішного висновку, що не має власного «я», оскільки звик орієнтуватися на інтелект, модель поведінки та естетичні погляди людей, які слугували для нього взірцем. Втрату ілюзії

особистісної самодостатності Фіцджеральд виражає у наступній метафорі: «Дивно було стати ніким, уподібнитися дитині, яку залишили одну у просторому будинку – роби все що хочеш, а робити не хочеться нічого...» [35, с.63].. (It was strange to have no self – to be like a little boy left alone in a big house, who knew that now he could do anything he wanted to do, but found that there was nothing that he wanted to do...) [49].

В творчості Френсіса Скотта Фіцджеральда відобразився історичний період, сповнений протиріч та ілюзорних ідеалів покоління, що проміняло свій природний ідеалізм на стрімкий потік прийдешніх радощів. Цінності, що лежали в основі мрії цілої нації, так і не змогли втілитися в реальності.

Висновки до першого розділу

В першому розділі було приділено увагу аналізу основоположних для даної роботи понять, а також суміжних аспектів, що дозволять глибше розкрити обрану тему і досягти поставлених цілей у практичній частині. Також розглянуто історичний період, ціннісні орієнтації якого позначились на творчості Френсіса Скотта Фіцджеральда.

Були наведені визначення, які надаються в проаналізованих джерелах, виділено основні ознаки феномену «ілюзія», а саме наступні її компоненти: когнітивний, вольовий, емоційний і терапевтичний. Розвиток ілюзій відбувається на фоні загального розвитку індивіда в соціумі. На розвиток ілюзій впливають протиріччя між реальною і ідеальною ситуацією. Виникнення ілюзій залежить від наділення життя певним сенсом. Сенс з'являється завдяки осмисленню індивідом буття в різних сферах суспільного життя: в мистецтві, науці, реальному житті (екзистенційні потреби). Позитивний аспект ілюзій полягає у спрямуванні енергії на досягнення цілей. Ілюзії допомагають

підтримувати життя індивіда, здійснюючи екзистенційні потреби в любові і творчості, переоцінювати критичні ситуації.

Також було розглянуто феномен мрії, що має безпосередній зв'язок з ілюзією. Головна відмінність мрії від ілюзії полягає в тому, що мрія, в основі якої міститься мислимий дійовий об'єкт, має можливість бути здійсненою в реальності. На відміну від мрії – ілюзія представляє собою помилку у сприйнятті. Якщо мрія зливається з ілюзією вона лишається існувати тільки в свідомості у вигляді ілюзії мрії.

Для більш детального розкриття феномену «ілюзія» ми зупинили увагу на поняттях «фрустрація» та «ескапізм». Фрустрація є емоційно-психічним напруженням, що виникає внаслідок перешкод (уявних чи реальних) на шляху до реалізації цілі. Згаданий стан може бути пов'язаний з протиріччями між реальною та ідеальною ситуацією, теперішнім станом індивіда і станом, якого він хотів би досягти. Такі протиріччя можуть впливати на розвиток ілюзій.

Поняття «ескапізм» корелює з поняттям «ілюзія», оскільки характеризується уникненням реальності, що пов'язана зі стресом або кризовою ситуацією, яку важко подолати. В результаті людина може створити у свідомості більш привабливий світ.

На основі аналізу історичних подій, що відбувалися у Сполучених Штатах Америки в період закінчення Першої світової війни і до початку фінансової кризи тридцятих років, нами були виявлені ціннісні орієнтації молоді позначеної доби.

Риси «втраченого покоління» знайшли відображення у творчості Фіцджеральда. Моральні орієнтири молоді були підірвані лицемірством минулого покоління. Молоді люди не знайшли кращого спрямування для себе, ніж віддатися прийдешнім радощам «віку джазу». Гедоністичний стиль життя створював ілюзію молодості як константи життя, краси, що сприймалася як даність та багатства, що надавало безліч можливостей для втілення егоїстичних бажань.

«Американська мрія» як апофеоз демократії, виявилась недосяжною для людей з високими цінностями. Жертвуючи своєю духовною цілісністю заради досягнення успіху, Фіцджеральд врешті-решт опинився у кризовому становищі. Роздуми про ілюзорність своїх устремлінь автор відобразив в серії автобіографічних робіт.

РОЗДІЛ 2.

Парадигма мотиву втрачених ілюзій у художній прозі

Ф.С. Фіцджеральда

2.1. Автобіографічність мотиву втрачених ілюзій у прозі Ф.С. Фіцджеральда

Непересічність особистості Френсіса Скотта Фіцджеральда привертала у свій час як знавців літератури так і шанувальників його таланту. Сам образ письменника був сповнений протиріч, що стали негативним чином відбиватися як на його творчій кар'єрі, так і на особистому житті. Ототожнення письменника з персонажами його творів має певний сенс, оскільки Фіцджеральд і насправді став носієм ідей, що створили умонастрій молоді двадцятих років двадцятого сторіччя. Молодь, яку американська письменниця і друг Фіцджеральда, Гертруда Стайн визначила як «втрачене покоління». На думку Стайн Фіцджеральд своєю першою книгою сприяв створенню нового покоління, якому вона дала визначення «загублене». Звідки вона робить висновок, що письменник певною мірою відповідальний за бездіяльність, гедоністичність, стремління до успіху та багатства цього покоління [8]. Висловлюючи думки свого покоління, головний герой першого роману Фіцджеральда «По цей бік раю» (*This Side of Paradise*, 1920) каже, що для молоді його часу не існує богів, всі війни залишилися у минулому і будь-яка віра сповнена сумнівів. Риторика Еморі Блейна була сприйнята першими читачами книги як віддзеркалення ідей самого Фіцджеральда. В подальшому Фіцджеральд заперечував щирість висловлювань головного персонажу, називаючи їх

«вдаванням» [36, с.8]. Письменник намагався виразити настрій «втраченого покоління», який опановує Еморі Блейна, коли перед ним відкривається світ прозаїчної сучасної дійсності. Дійсності, для якої характерним було відчуття руйнування минулого світопорядку, що стало наслідком війни. Відчуття порожнечі молоде покоління намагаються заповнити гонитвою за задоволеннями і стремлінням отримати високий статус у світському суспільстві. Уособленням даних устремлінь для молоді став «вік джазу», який припав на період економічного розквіту Америки. Фіцджеральд отримав репутацію провісника «віку джазу», творця ілюзій позначеного часу [8]. Ілюзій минутих цінностей – молодості, краси, багатства та веселощів, Ілюзій, що відповідали ритму часу і не спонукали до роздумів про завтрашній день

О. Зверев відмічає подібність Френсіса Скотта Фіцджеральда того часу до Еморі Блейна, але підкреслює наявність мистецького елемента у створенні характеру головного героя. І тому вважає невірним ототожнення Фіцджеральда з Блейном [36, с.8].

М. Коренева пише, що трагічні мотиви прози Фіцджеральда не були сприйняті його сучасниками. Читацька публіка не бажала помічати критичну оцінку дійсності у творчості письменника. Не бажала усвідомлювати розрив між ідеальним і реальним в оточуючому світі. Все, що вона хотіла – бачити віддзеркалення цінностей, які проголошував «вік джазу». Для неї особистість письменника зливалася з героями його творів. Для неї Фіцджеральд був носієм її власних ідеалів [14].

Аналогічну думку розвиває О. Зверев, зазначаючи, що для більшості читачів і близьких знайомих Фіцджеральд ототожнювався зі своїм часом. Опис веселощів того часу став приводом для пошуку в самому письменнику психологічних рис, властивих представникам «віку джазу». Коли у літературній творчості Фіцджеральда з'являлись мотиви

«втраченого покоління», це призводило до висновку, що він наділений переживаннями та ілюзіями цього покоління [36, с.10]. Ілюзіями реалізації власних честолюбних, ідеалістичних устремлінь у світі холодного прагматизму.

М. Коренева вказує на те, що Фіцджеральд сам в певній мірі сприяв неоднозначному трактуванню своєї особистості з боку критиків і читачів, оскільки стиль життя, який він вів асоціювався з «джазовим віком» [14]. О. Зверев доповнює цю думку, звертаючи увагу на безперервне зростання Фіцджеральда як особистості і художника, що допомагало долати власні омани. Але образ, що створила «легенда» і надалі продовжував впливати на життя письменника. Дослідник наводить варіацію цієї легенди, автором якої є літературний критик Едмунд Уїлсон. Критик вказував на те, що при наявності незаперечного літературного таланту, проза Фіцджеральда була не здатна всеосяжно виразити образ, що передавав би суть реальності. На думку Уїлсона, Фіцджеральд здатен майстерно описати великий спектр людських почуттів, на відміну від можливості виражати ідеї [36, с.10-11]. М. Коренева зауважує, що через вплив на емоційну сферу Фіцджеральд звертався до інтелекту читачів [14].

Думки, висловлені у статті Уїлсона, беззаперечно були сприйняті іншими літературними критиками. Стаття стала взірцем для формування подальшої оцінки Фіцджеральда. Отже, роман «Великий Гетсбі» («The Great Gatsby», 1925), що вважається вершиною творчості Фіцджеральда, був скептично поцінований критиками і в більшості випадків був сприйнятий як детективна історія. «Ніч лагідна» («Tender is the night», 1934), що створювалась в період творчої і особистої кризи, не принесла ні бажаного визнання, ні комерційного успіху [36, с.11].

У. Стайрон вказує, що проблеми зі здоров'ям дружини Зельди, творча криза та падіння інтересу читацької аудиторії до його книг змусило Фіцджеральда, нехтуючи амбіційністю, взятися за роботу

сценаристом у Голлівуді, де його особиста думка не мала значення. Будучи від природи перфекціоністом, Фіцджеральд дуже тяжко переживав цинічне ставлення до свого таланту. У листі до відомого голлівудського сценариста Джозефа Манкевича він просить відновити в сценарії ті місця, де відчувається його рука, але далі у зверненні раптом пробивається усвідомлення марності усіх його зусиль [31].

О. Зверєв характеризує Фіцджеральда як людину, яка незважаючи на трагічні обставини життя, не втратила віри в себе. Дослідник зазначає, що віра у власні сили, дозволила Фіцджеральду продовжувати творчий шлях, не зважаючи на стан пригніченості, через який йому доводилось часто проходити [36, с.6-7].

Злам історичних діб знайшов відображення в творчості Фіцджеральда. Світогляд молоді двадцятих років, до якої належав і сам письменник вплинув на формування його особистості, що також проявилось в «легковажному» стилі життя. Розуміння хибності даної поведінки ніколи не полишало роздумів Фіцджеральда. І лише з плином часу, коли кар'єра та особисте життя зазнали краху, він зрозумів ілюзорність подібного існування. Переоцінка цінностей та віра у власні творчі сили нажаль не змогли врятувати Фіцджеральда від трагічного фіналу.

Справжня особистість письменника, нажаль, під час життя стала заручницею образу, який насправді не відображав всієї багатогранності внутрішнього світу його носія. Легенда, що стала ілюзорним відтворенням особистості, перемогла за життя, трагічно позначившись на долі Фіцджеральда. Але цій фікції не вдалось приховати правдиву сутність людини-творця, яка тонко відчувала всі порухи людської душі, створюючи картини епохи, свідком якої їй довелось стати.

2.2. Структурно-семантичні параметри мотивного комплексу втрачених ілюзій у художній прозі письменника

Мета нашого підрозділу – окреслити домінантні мотиви у структурі мотивного комплексу втрачених ілюзій, що актуалізуються у творчості письменника.

Творчість Френсіса Скотта Фіцджеральда наповнена мотивами ілюзій, що вступають в конфлікт з холодною дійсністю, приносять розчарування героям творів, а також часто-густо стають причиною трагічного фіналу. Зміна епох, що призвела до переоцінки цінностей молоддю двадцятих років двадцятого століття, відображена у їхніх прагненнях, що підчас переплітаються з ілюзорним світосприйняттям нового часу та баченням себе та свого місця серед подій

Варто почати з ілюзій що були притаманні представникам «втраченого покоління». Представниками цього покоління були молоді люди, які не могли або не хотіли примиритися з протиріччями післявоєнного світу, що оточував їх. Вони страждали від розчарування в ідеалах минулого покоління, що уособлювались в поняттях «честь», «слава», «подвиг». Такі абстракції стали інструментом пропаганди, прирікаючи на загибель тих, хто повірив їх лицемірним проголошувачам. Усім їм була властива хвороблива чутливість до фальші світу, що тонував у фарисействі та стремління до чистоти почуттів. Всі ці молоді люди не могли знайти себе і своє місце в суспільстві [3]. Ідеали, знайомі з дитинства були втрачені, вони стали усвідомлюватися як ілюзії, що ніколи не були частиною реального світу, а нових орієнтирів ще не з'явилося.

Період тимчасової економічної стабілізації в США в двадцяті роки вплинув на духовну кризу «втраченого покоління» ще більше. Етика бізнесу, накопичення та споживання стала основним орієнтиром для

суспільства [3]. Високі ідеали відійшли на другий план і світ віддався бездумним веселошам «віку джазу»

Головний герой дебютного роману Фіцджеральда «По цей бік раю» (*This Side of Paradise*, 1920) Еморі Блейн є представником «втраченого покоління». У пошуках себе та свого місця він поступово розстається з багатьма надіями, що наповнювали сенсом його життя у юні і теперішні роки. Ю. Лідський зазначає, що Блейн поступово перетворюється на особистість завдяки проживанню кризових обставин у своєму житті. Такими обставинами для нього стають проходження війни, втрата статків, смерть матері і близького друга, болісне розставання з дівчиною [21].

Ілюзією для Блейна стає надія повернення до нього Розалінди, коли одного дня він прочитав замітку у газеті, що свідчила про її заручини з іншим, більш заможним молодим чоловіком. «Вона пішла з його життя – тепер вже остаточно, безповоротно. Досі в глибині його душі ще жевріла надія, що коли-небудь він їй знадобиться, і вона пошле за ним, і скаже, що це було помилкою, що серце її ниє від болю, що вона йому завдала. Не тішити йому себе більше навіть темним бажанням – не була бажана ні сьогоднішня Розалінда, що стала старше, черствіше, ні та згасла, зломлена жінка, яку уява приводила на поріг до нього сорокарічного. Еморі потрібна була її молодість – сяюче цвітіння її душі і тіла, все, що тепер буде нею розпродано. З цього дня для Еморі юна Розалінда померла» [36, с.223]. («She was gone, definitely, finally gone. Until now he had half unconsciously cherished the hope deep in his heart that some day she would need him and send for him, cry that it had been a mistake, that her heart ached only for the pain she had caused him. Never again could he find even the sombre luxury of wanting her – not this Rosalind, harder, older – nor any beaten, broken woman that his imagination brought to the door of his forties – Amory had wanted her youth, the fresh

radiance of her mind and body, the stuff that she was selling now once and for all. So far as he was concerned, young Rosalind was dead») [46, p.267-268].

У наведеному прикладі можна побачити, як усвідомлення головним героєм власної ілюзорної мрії призводить до її остаточного руйнування.

Драма розставання з Розаліндою веде до усвідомлення ілюзорності «американської мрії». Бідність не дозволяє Еморі з'єднати своє життя з життям Розалінди. Він розуміє, що у несправедливому світі немає місця для ідилічних образів [25]. Блейн висловлює свою незгоду з системою «при якій хто багатший, тому дістається найпрекрасніша дівчина, при якій художник без постійного доходу вимушений продавати свій талант гудзиковому фабриканту» [36, с.243]. («I'm sick of a system where the richest man gets the most beautiful girl if he wants her, where the artist without an income has to sell his talents to a button manufacturer») [46, p.295].

Еморі випробовує почуття розчарування пов'язаного з втратою віри в щирість гуманістичних ідей, почерпнутих ним з багатьох книг і на які він звик орієнтуватися. «Еморі здолав стоні книг, сотні неправдивих вигадок; він довго і жадібно прислухався до людей, які прикидалися, що знають, а не знали нічого». [36, с.231]. Amory had grown up to a thousand books, a thousand lies; he had listened eagerly to people who pretended to know, who knew nothing [46, p.278].

Оскільки ілюзії Еморі Блейна втрачені, він починає спрямовувати свої думки у нове русло, щоб зрозуміти, в чому полягає його покликання. Його подорож у Принстонський університет символізує подорож до самого себе і до нової життєвої ролі. У пошуках себе він аналізує і оцінює суспільні принципи реальності, що є більше неприйнятною для нього [21].

Яскравим прикладом даремно розтраченої молодості можуть слугувати герої роману «Прекрасні й прокляті» (Beautiful and Damned,

1922). Л. Калюжна відмічає, що егоїстичні цілі молоді тут піддавалися сумнівам [12].

Глорія і Ентоні Петч – молода сімейна пара, що знайшла відряду в безперервному потоці яскравих емоцій та безтурботного життя. У поглядах Ентоні можна побачити віддзеркалення настроїв «втраченого покоління». Він вважає, що життя не може нічому його навчити, тому що сама позбавлена будь-якого сенсу, а людське існування безцільне. Єдиним виходом для нього стає пошук швидкоплинного щастя сьогоднішнього дня [3]. Коли Глорія задає йому питання про рід його діяльності, він відповідає, що для нього не існує нічого, чим варто було б займатись [40, с.70]. Слід відмітити у Еморі амбіції наукового характеру – по закінченні університету він планував присвятити час написанню декількох есеїв на тему католицтва епохи Відродження, але так і не знайшов мотивації приступити до роботи. «Головним виправданням його образу життя був, звичайно, довід про Її Безглуздість» [40, с.58]. Але незважаючи на свою позицію, він все ж випробовував почуття психічної напруги, спричиненої марною розтратою свого потенціалу. «Але вище і напроти цього розташовувалося дещо таке, до чого його свідомість відносилася як до виснажливого комплексу» [40, с.59]. Саме воно підштовхнуло його до візиту до бібліотеки, але будучи знеціненим небажанням трудитися, подальшого розвитку не отримало. Устремління виявилось ілюзією.

Ю. Лідський пише, що світ Ентоні обмежений грошима. Крізь призму грошей його уявлення про життя спотворюється. Під їх впливом формується його світогляд і характер [21]. Прийдешні цінності вважаються йому більш реальними, ніж вибір вектору, за яким треба рухатися, щоб досягти певної мети. Ілюзія цінності обраного способу життя втрачається разом з утратою фізичного здоров'я, а омріяне багатство не в змозі компенсувати змарнованих можливостей.

Дружина Ентоні – Глорія – егоїстична та легковажна. Молодість і краса – її єдина зброя проти «безглуздості світу», і вона всіма силами прагне знайти хвилине щастя, намагаючись не думати про майбутнє [3]. Цю думку висловлює Ю. Лідський відмічаючи, що філософія Глорії, яка полягає у швидкій насолоді, а також небажання народжувати, свідчить про страх змін свого тіла і наповнення свого майбутнього життя турботами. Майбутнє без красивої зовнішності втрачає для неї сенс [21].

Тяжкі роздуми про неминучість втрати власної краси під невблаганним впливом часу породжують в ній напругу, що супроводжується почуттям страху. Все ще вірячи у свою красу, вона прагне щоб її відобразили в кінематографічному образі, що увіковічить прекрасну ілюзію. Але ілюзії не дано втілитись на екрані, оскільки таланту вона не має, а час вже торкнувся її краси. Уважно розглядаючи своє обличчя у дзеркалі вона помічає ознаки старіння; і навіть очі їй здаються зовсім іншими – сповненими втоми. « – Личко моє, – зашепотіла вона у пристрасному відчаї, – Миле моє личко! Не хочу!... Не хочу без нього жити! Господи, що з ним сталося?!» [40, с.417]. Глорія остаточно усвідомлює власне в'янення. Ілюзія молодості і краси зникає, про що непохитно свідчать слова оточуючих та власне відображення.

Н. Колесникова вказує на залежність душевної гармонії Ентоні і Глорії від матеріальної забезпеченості. Основну тему їхніх роздумів складає майбутній спадок. На думку дослідниці, Фіцджеральд намагається сказати, що люди, подібні Ентоні і Глорії, втрачаючи матеріальні статки, втрачають власну привабливість. Гроші підтримують їхні життєві принципи [16]. Думка І. Шефановської співзвучна з цим тезисом. Вона відмічає, що автор зобразив банальну природу Ентоні і Глорії, тим самим не викликаючи до них симпатії та співчуття [41].

Ілюзіями стають для героя роману «Великий Гетсбі» (The Great Gatsby, 1925) Джея Гетсбі світлі романтичні мрії повернути кохану

дівчину Дейзі, наблизившись до неї за допомогою багатства. І врешті-решт усвідомлення штучності омріяного щастя.

На думку М. Петрухіної, трагічні події у житті Гетсбі є віддзеркаленням роздвоєної природи «американської мрії», що бере свій початок у історичному минулому Америки. З одного боку, це свобода та незалежність, а з іншого матеріальне благополуччя та індивідуалізм. Тому і зображення особистості Гетсбі має подвійну тональність: він романтик, що живе мрією про Дейзі, а також представник «споживацького» образу життя, що проявляється у його прагматизмі та матеріальному успіху [28].

Головною метою Гетсбі є воз'єднання з Дейзі. Своє почуття до неї він несе крізь роки, не втративши надії. Для Дейзі не існує життя та високих почуттів поза межами світу багатих. Т. Денисова вказує, що Дейзі стала символом влади грошей. Вона є символом краси та щастя, що невід'ємно пов'язане з володінням багатством [4]. Це можна помітити в інтонаціях її голосу, на що звертає увагу Нік Каррауей: « У неї нескромний голос, – зазначив я. – У ньому дзвенить... – У ньому дзвенять гроші, – несподівано мовив він. Ну звісно ж! І як я не збагнув цього досі? В цьому голосі дзвеніли гроші – ось що так зачаровувало в його трелях-руладах: передзвони металу, звияжна пісня кімвалів... високо в білому палаці, королівна, діва золота...» [37, с.132]. ('She's got an indiscreet voice,' I remarked. 'It's full of– 'I hesitated. 'Her voice is full of money,' he said suddenly. That was it. I'd never understood before. It was full of money – that was the inexhaustible charm that rose and fell in it, the jingle of it, the cymbals' song of it.... High in a white palace the king's daughter, the golden girl....) [47, p.130].

М. Петрухіна вказує на те, що Гетсбі прагне до пошуків ідеалів минулого, що втратили свою соціальну та моральну цінність у сьогоденні [28]. Н. Іткіна звертає увагу на ілюзорне сприйняття дійсності головним героєм. Він віддає перевагу мрії, що пов'язана з

майбутнім, ніж менш привабливому сьогоднішню. І тому довгоочікувана зустріч з Дейзі руйнує мрію, даруючи реальність [11]. Гетсбі розуміє, що його мрія нездійснена, оскільки у Дейзі не залишилося справжнього почуття до нього [9]. Т. Денисова пише, що Гетсбі гине через руйнацію власної мрії, її порожнечу[4].

Отже, Гетсбі присвятив своє життя гонитві за мрією, що уособлювала в собі Дейзі. Але мрія виявилась ілюзією, оскільки існувала лише у свідомості героя – його бажанні повернути минуле, в якому бере початок його почуття, і зробити майбутнім. Ідеал не відповідає реальності, і Гетсбі гине разом зі своєю ілюзорною мрією.

Інший приклад втрачених ілюзій ми бачимо в романі «Ніч лагідна» (*Tender is the Night*, 1934). Головний герой твору – лікар-психіатр Дік Дайвер дивиться на оточуючий його світ з ідеалістичної позиції. Головна мета у житті для нього полягає у досягненні успіху на професійних теренах – у психіатричній науці, що у його уявленнях щільно пов'язана з лікарською практикою. Він витрачає багато зусиль, щоб отримати відповідну кваліфікацію і зайняти своє місце у світі. Перш за все його прагнення проявляються у безкорисному бажанні вилікувати психічно хвору дівчину з заможної родини Ніколь Уоррен. У подальшому він одружується з нею, оскільки не може ігнорувати її і свої почуття, що виникли у процесі тривалого знайомства. Устремління Діка, його життєві орієнтири мають ілюзорний характер, оскільки, як зазначає І. Шефановська, стикаючись з реальністю, вони гинуть. Але Дік не одразу приходить до усвідомлення цього. Навіть після багатьох потрясінь він не втрачає віри [41]. Дік Дайвер, присвятивши себе турботам про Ніколь та непомітно приймаючи моральні норми та образ життя її середі, марно розтрачує сили і талант. Йдучи на один компроміс за другим, він поступово втрачає себе як вчений і особистість. На відміну від Гетсбі він не гине разом з крахом своїх ідеалів, але поступово втрачає їх, повільно, але невідворотно

опускаючись вниз [3]. У фіналі роману після розлучення з Ніколь, Діку так і не вдається остаточно повернутись у професійне русло. Його доля не надто цікавить колишню дружину – у її тоні читається тільки формальний інтерес.

М. Ландор пише, що Фіцджеральд пояснює падіння Діка Дайвера впливом оточуючої середи [20]. І. Шефановська продовжує цю думку, вказуючи на те, що на компроміси з сумлінням Дік йде не тільки через обставини, до них призводить також недостатня душевна стійкість [41]. «Та все це було зовсім не так чудово. Вигадки Ніколь заважали йому працювати; крім того, швидке зростання її прибутків останнім часом немовби знецінювало його працю, до того ж, дбаючи про її здоров'я, він не один рік прикидався переконаним домовальником; ця роль ставала дедалі обтяжливішою в замкнутому, нерухомому світі, де він весь час почувався ніби під мікроскопом» [38, с.181]. (It was not so much fun. His work became confused with Nicole's problems; in addition, her income had increased so fast of late that it seemed to belittle his work. Also, for the purpose of her cure, he had for many years pretended to a rigid domesticity from which he was drifting away, and the pretence became more arduous in this effortless immobility, in which he was inevitably subjected to microscopic examination) [39, с.304].

Н. Колеснікова простежує причини трагедії Діка Дайвера. Цитуючи Д. Хардінга та інших дослідників, вона пояснює одну з її причин: перебуваючи поза професійної сфери та світогляду інтелігенції, він не сприймає у повній мірі світогляд заможного суспільства. Саме тому він не отримує визнання у соціальній структурі суспільства. Також серед інших причин, що призвели до трагічних подій у житті головного персонажу, дослідниця називає недостатню проникливість, у зв'язку з чим він не зміг оцінити подальший вплив багатства родини Ніколь на свою особистість. У подальшому ілюзією виявилась його відособленість, незалежність від статків родини Уорренів, оскільки він

не зміг зрозуміти, що його життя у шлюбі з Ніколь підпорядковувалося програмі, що створена сім'єю багатіїв для нього [17]. «А Дік утік від неї, рятуючи себе, – і тепер він думав про це, він загубив себе, хтозна коли, якого дня, тижня, місяця чи року. Колись він умів зазирати в сутність речей, розв'язувати найскладніші рівняння життя як найпростіші проблеми своїх найпростіших пацієнтів. Але за роки, що минули, відколи він уперше побачив Ніколь, мов квітку під каменем, на березі Цюріхського озера, і до зустрічі з Розмері, ця здатність притупилася в ньому» [38, с.212]. (But Dick had come away for his soul's sake, and he began thinking about that. He had lost himself—he could not tell the hour when, or the day or the week, the month or the year. Once he had cut through things, solving the most complicated equations as the simplest problems of his simplest patients. Between the time he found Nicole flowering under a stone on the Zurichsee and the moment of his meeting with Rosemary the spear had been blunted) [39, с.358].

Показово, що у Розмері Хойт Дік бачить споріднену душу, але і це виявляється ілюзією. Розмарі не змогла зрозуміти переживань, що впливали на душевний стан Дайвера [17].

В такому випадку ми бачимо намагання особистості впорядкувати свою «ціннісну» вертикаль, її свідомі пошуки сенсу буття, намагання вирватися з впливу оточення, цінності якого не відповідають її моральним орієнтирам. Але ці прагнення виявилися марними, ілюзорними, бо сила згубних звичок, які він придбав, обертаючись серед багатіїв, виявилась сильнішою за вольові потуги Діка Дайвера.

Отже, доходимо висновку, що мотивний комплекс втрачених ілюзій в творчості Фіцджеральда складається з таких домінантних субмотивів:

- Розчарування у «американській мрії»;
- Розчарування в ідеалах, закладених попереднім поколінням;
- Ілюзорність щастя, яке може принести багатство;

- Ілюзорність молодості та краси як констант життя;
- Ілюзорність життя без замислення про майбутнє;
- Ілюзію непохитності людських ідеалів.

2.3. Мотив ілюзорності цінностей та їх руйнація у структурі особистості персонажів (романи «По цей бік раю», «Прекрасні й прокляті», «Великий Гетсбі», «Ніч лагідна»)

Мотиви втрачених ілюзій героїв художньої прози Ф.С. Фітцджеральда тісно пов'язані з випробовуваними героями психічними станами фрустрації та ескапізму.

Для ілюстрації екстернальних факторів фрустрації в якості прикладу можна навести образ Джея Гетсбі. Скрутні соціальні та фінансові умови, в яких зростав герой твору, при наявності ідеалізованої суспільної моделі, не могли не викликати в нього фрустраційний стан, що було зумовлено неможливістю досягти актуальних для нього цілей. У своїх фантазіях він створив ідеалізований образ власного «Я», який потім зміг в певній мірі втілитись у реальній особистості. Але ідеалізований образ так і залишився маскою, яку з такою гордістю одягав Гетсбі, щоб вразити оточуючих, та наблизитись до своєї мрії, створивши ореол приналежності до «обраних». Його бажання створити екстравагантний образ своєї персони як певний варіант життєтворчості яскраво прокоментовано в розмові з Ніком Каррауеєм:

« – І тоді я почав, мов який молодий раджа, їздити по всіх столицях Європи: Париж, Венеція, Рим... Колекціонував коштовне каміння, переважно рубіни, полював велику дичину, потроху малював, просто так, для себе, – і намагався забути одну дуже сумну бувальщину, що відбулася зі мною давно колись. Тут я мусив зробити над собою зусилля, аби не притлумити вибух недовірливого сміху. Самі його фрази

були такі заяложені, що викликали в уяві тільки образ типа в тюрбані, з численних дірок якого сиплеться тирса, коли він переслідує тигра в Булонському лісі» [37, с.73-74]. ('After that I lived like a young rajah in all the capitals of Europe—Paris, Venice, Rome—collecting jewels, chiefly rubies, hunting big game, painting a little, things for myself only, and trying to forget something very sad that had happened to me long ago.

'With an effort I managed to restrain my incredulous laughter. The very phrases were worn so threadbare that they evoked no image except that of a turbaned 'character' leaking sawdust at every pore as he pursued a tiger through the Bois de Boulogne.)...) [47, p.71-72].

А. Горбунов пише, що з героєм роману Фіцджеральда сталася метаморфоза – повсякденність, від якої Гетсбі намагався врятуватись за допомогою світу фантазій, визначила характер його честолюбних устремлінь, навівши хибні надії та ідеали, його прагнення до матеріального успіху. І доступ до цього світу вперше відкриває йому знайомство з Дейзі [3]. І хоча для Гетсбі відкривається ілюзорна цінність цих ідеалів, він вже не хоче жити по-іншому, все ближче наближаючись до трагедії. «Гетсбі вірив у те зелене світельце – неймовірно щасливу будучину, яка рік за роком відступає від нас, далі й далі. Ну, нехай щастя вислизнуло сьогодні – то байдуже! Завтра ми помчимо ще швидше, простягнемо руки ще далі... Й одного чудового ранку...» [37, с.198]. . (Gatsby believed in the green light, the orgastic future that year by year recedes before us. It eluded us then, but that's no matter-tomorrow we will run faster, stretch out our arms farther.... And one fine morning–) [47, p.197].

Моральні ідеали особистості та конфлікт бажань на шляху до реалізації цілей, які відносяться до інтернальних факторів, що викликають фрустрацію, простежуються в характері головного героя роману «Ніч лагідна» Діка Дайвера. Основний конфлікт особистості Діка полягає у зіткненні ідеалів служіння вічним цінностям,

уособленням яких є щире кохання та бажання піклуватися про хвору дівчину Ніколь Уоррен. Але високі орієнтири входять в протиріччя з образом життя, якому він піддається, йдучи на компроміс з власним сумлінням, коли одружується з нею та входить у світ суспільства, чужого його внутрішнім потребам. Це призводить до невротичного стану, який поступово зводить нанівець високі устремління Діка, призводячи до кризи особистості. Він втрачає дружину, яка вже не бачить в ньому того романтичного героя, яким він був колись; він залишає світ прагматичних цінностей Уорренів; він усвідомлює, що зрадив самого себе. «Бембі незворушно подивилася на сестру. – Даремно ми його відірвали від його велосипедних екскурсій,– сказала вона. Що не кажи, а коли людину з низів витягують нагору, вона втрачає голову, і всі її чарівні манери – то тільки блеф. – Протягом шести років Дік був мені ідеальним чоловіком, я не знала від нього нічого, крім добра,– сказала Ніколь.– Він жодного разу не скривдив мене і все робив для того, щоб я була щаслива. У Бембі злегка випнулося підборіддя. – Для цього він і навчався» [38, с.326]. (Baby looked calmly at her sister. "We should have let him confine himself to his bicycle excursions," she remarked. "When people are taken out of their depths they lose their heads, no matter how charming a bluff they put up." "Dick was a good husband to me for six years," Nicole said. "All that time I never suffered a minute's pain because of him, and he always did his best never to let anything hurt me." Baby's lower jaw projected slightly as she said: "That's what he was educated for.") [39, с.544-545]. Пихатість Бембі Уоррен зайвий раз підкреслює несумісність життєвих векторів та оцінок, притаманних багатіям та людям іншого кола, що марно намагався поєднати Дік Дайвер. Намагання навчити багатіїв шляхетності, повазі та вдячності до людей з малими статками, але талановитим та освіченим, виявилось усталеною ілюзією видатного лікаря-психіатра, що потерпіла крах.

Історичний період, в якому Фіцджеральду довелося жити та писати свої твори має характерні ознаки ескапізму. Мова, звісно, йде про двадцять роки двадцятого століття, що отримали назву «вік джазу». Згадана метафора втілює яскраву оцінку післявоєнної Америки. Він відобразив відчуття нестійкості, скороминущості життя у свідомості багатьох молодих людей, що зневірилися в ній та поспішали жити. Таким чином вони прагнули ілюзорно втекти від невизначеності [10]. Сам Фіцджеральд у есе «Відлуння віку джазу» («Echoes of the jazz age», 1931) характеризував той час у такий спосіб: «...це було життя у борг – десята частина суспільства, його вершки, вела існування безтурботне, як у герцогів, і ненадійне, як у хористок» [35, с.47]. («It was borrowed time anyhow – the whole upper tenth of a nation living with the insouciance of grand dukes and the casualness of chorus girls») [48]. Ескапізм у даному випадку проявляється у його активній формі, що має на меті створення нової суб'єктивної реальності, тобто «віку джазу», що наповнюється новим змістом. Цей зміст полягав у скептичному відношенні до пуританських моральних цінностей минулого покоління, цілковитої відсутності інтересу до політичних подій і прихильності до карнавального способу життя. Але, звісно, подібна активність не спроможна була призвести до вирішення внутрішніх проблем молоді, тому що фундамент штучного світу, створеного нею, не включав високих моральних ідеалів та стійких духовних позицій, що могли стати запорукою її майбутнього особистісного росту та відчуттю цілісності.

Характеризуючи «вік джазу», В. Прозоров зазначає, що у цьому дозвільному способі життя був присмак «нервової напруженості», що свідчило про передчуття близького кінця карнавалу, і тому молоді люди прагнули жити сьогоднішнім днем, тому що не вірили в день наступний [29].

Зовнішній ескапізм знаходить своє відображення у створенні Гетсбі власного іміджу, що надавав йому більшої ваги в суспільстві.

Завдяки яскравим вечіркам, розкішному екстер'єру та інтер'єру будинку, у манері вдягатися та виражати власні думки і навіть у зміні біографічних даних та власного прізвища Гетс на Гетсбі, він створив нову особистість, яка, на його думку, відповідала всім канонам обраного способу життя. Внутрішній ескапізм проявляється у створенні ним суб'єктивної реальності, яка пов'язана з об'єктом кохання – Дейзі. Почуття до неї беруть початок у минулому. Гетсбі продовжує жити почуттями, що не втратили цінності і прагне знайти їх у майбутньому, возз'єднавшись з Дейзі. « – Неможливо повернути минуле? – не вірячи такому, обурився він. – Чому неможливо? Ще й як можливо!» [37, с. 122]. («Can't repeat the past?» he cried incredulously. «Why of course you can!» [47, p.120].

Зовнішня форма ескапізму стає невід'ємною частиною життя Діка Дайвера та його дружини Ніколь «на їхніх вечірках робилося все, щоб гості не встигали знудитися, і тим приємніше було подихати свіжим повітрям нічної пори, серед калейдоскопічної зміни вражень» [38, с.82]. (Dick's parties were all concerned with excitement, and a chance breath of fresh night air was the more precious for being experienced in the intervals of the excitement.) [39, p.137]. Легкий спосіб життя став певною компенсацією наукових планів Діка, що в подальшому призвело до остаточної руйнації кар'єри вченого та репутації поважного лікаря.

Ознаки внутрішнього ескапізму можна побачити в бажанні Еморі Блейна зникнути від людських очей після всіх розчарувань. Уява Еморі створює картину міста, що, на його думку, позбавлене суперечностей та амбіцій сучасного світу і в якому він міг би жити надалі [36, с.230].

Ескапістське сприйняття світу проявляється через гедоністичні інтенції. Гедонізм (*грец. веселощі, насолода, задоволення*) – філософсько-етичне вчення, за яким насолода вважається найвищим благом та сенсом життя [22, с.214]. Фіцджеральд проілюстрував власні твори багатьма прикладами уникнення буденності, створивши картини

настроїв сучасників епохи, свідком якої йому довелося стати. Герої його творів ніби живуть від миті до миті, спрямовуючи власний потенціал на створення яскравих світів, що заповнюють їхнє безрадісне, «бліде» існування. Штучність подібного щастя слугує їм певною компенсацією, дає початок народження ілюзії повноцінного життя. Так Розмері Хойт описує свої враження від Діка Дайвера: «Її захоплював його самобутній запал, його вміння наснажувати найрізноманітніших людей, позбавлених власної ініціативи й залежних від його уваги...і все без видимих зусиль, з невичерпним запасом приязні до всіх заразом і кожного зокрема» [38, с.83]. (The enthusiasm, the selflessness behind the whole performance ravished her, the technic of moving many varied types, each of immobile, as dependent on supplies of attention...appeared so effortless that he still had pieces of his own most personal self for everyone) [39, p.138].

Не оминула причетність до цього карнавалу і Френсіса Скотта Фіцджеральда з його дружиною Зельдою. А їх ескапади, які повністю відповідали настрою тієї епохи, створили навколо подружжя ореол легковажності, що потім став міцно асоціюватися з особистістю письменника.

Вже в першому романі «По цей бік раю» можна побачити характерні риси майбутньої дружини письменника, що оприявлені у світогляді коханої дівчини Еморі Блейна Розалінди: «Люблю сонце, і красиві речі, і щоб було весело і до смерті боюся відповідальності – не хочу думати про кухню, про каструлі й віники. Мої турботи – це чи засмагнуть у мене ноги, коли я літом поїду на море» [36, с.178]. (I like sunshine and pretty things and cheerfulness – and I dread responsibility. I don't want to think about pots and kitchens and brooms. I want to worry whether my legs will get slick and brown when I swim in the summer) [46, p.206], У листі до Фіцджеральда Зельда ділиться наступними думками: «Отже, як бачиш, Скотт, я ніколи не буду здатна що-небудь зробити,

оскільки я занадто лінива, щоб турбуватися про те, що зроблено, а що не зроблено. Крім того, я не хочу ставати відомою та шанованою – все, чого я хочу, це завжди бути дуже юною і дуже безвідповідальною, а також відчувати, що моє життя – це моє власне життя, жити і бути щасливою і померти так, як я хочу, до свого власного задоволення...» [26]. (... And so you see, Scott, I'll never be able to do anything because I'm much too lazy to care whether it's done or not— And I don't want to be famous and feted—all I want is to be very young always and very irresponsible and to feel that my life is my own—to live and be happy and die in my own way to please myself—) [50]. Гедоністичні пріоритети Зельди в значній мірі вплинули на подальше сімейне життя. Симбіотичність поглядів на самовираження і схильність до дозвільного, світського способу життя отримали стимул до розвитку завдяки порі розквіту молодості, в якій перебувало подружжя.

Звісно для підтримання певного рівня були необхідні чималі кошти. І. Фіцджеральд пішов на компроміс зі своїми моральними принципами та літературним даруванням, прийнявши пропозиції журналів, які платили набагато більше за написані ним наспіх розповіді. Фіцджеральд дуже критично відносився до цієї невибагливої роботи, називаючи її мотлохом. Е. Тернбулл пише, що Фіцджеральда пригнічувала думка про півтори тисячі доларів, що принесло йому белетристичне оповідання «Славна дівчина», коли високохудожня «Алмазна гора» була придбана лише за триста доларів [33].

Рефлексія письменника вилилась у зображення марнотратства душевних та фізичних сил героїв. Один з таких прикладів, що має іронічну форму, можна знайти в романі «Ніч лагідна». Розмері Хойт після ночі ескапад бачить подію, яка створює в її уяві певний образ; «...на Єлисейські Поля перевозили величезний розквітлий каштан; він лежав, приторочений до довгої вантажної платформи, і аж трусився від сміху, немов напрочуд красива людина, яка потрапила в незручне

становище, але знає, що й тут лишається красивою. Зачарована видовищем, Розмері раптом подумала, що вона й каштан чимось схожі; ця думка потішила її, вона засміялася, і все знову стало на своє місце» [38, с.85]. (It was a huge horse chestnut tree in full bloom bound for the Champs-Elysees. Strapped now into a long truck and simply shaking with laughter – like a lovely person in an undignified position yet confident none the less of being lovely. Looking at it with fascination Rosemary identified herself with it, and laughed cheerfully with it, and everything all at once seemed gorgeous.) [39, с.142-143]. Розуміння письменником згубності, що несли з собою марнославство та бездіяльність є очевидним. Але в період кращої пори свого життя, коли талант був у самому розквіті, таке розуміння часто відходило на периферію свідомості, уступаючи місце цінностям «віку».

Фінансова криза 1929 року зруйнувала безтурботний «вік», а разом із тим призвела до духовного, творчого та фінансового спустошення самого Фіцджеральда.

Тяжіння до гедоністичного образу життя персонажів оприявлено завдяки портретним деталям. Так, наприклад, акцентування уваги на тембрі голосу Дейзі дає змогу побачити ту ціннісну основу, що сформувала її особистість. «Тоді я знову подивився на мою кузину, а вона й почала розпитувати мене своїм грудним, захопливим голосом. То був якийсь такий голос, що змушує твоє вухо ловити кожен підйом і спад інтонації, от ніби кожна мовлена її фраза є неповторно-гармонійним поєднанням нот, яке вже не програється більше ніколи. Її чудове личко було сумовите і осяяне яскравими очима і яскравими пристрасними вустами, але ж її голос доносив таке хвилювання, яке небайдужим до неї чоловікам нелегко було забути: така собі співуча спонука, мовлене шепотом «Слухай!» і неначе обіцянка, що ось лиш хвильку тому вона творила щось таке веселе-бентежне та що і в наступній хвилі вже визрівають-набухають якісь її весело-бентежні

витівки...» [37, с.15-16]. (I looked back at my cousin who began to ask me questions in her low, thrilling voice. It was the kind of voice that the ear follows up and down as if each speech is an arrangement of notes that will never be played again. Her face was sad and lovely with bright things in it, bright eyes and a bright passionate mouth—but there was an excitement in her voice that men who had cared for her found difficult to forget: a singing compulsion, a whispered ‘Listen,’ a promise that she had done gay, exciting things just a while since and that there were gay, exciting things hovering in the next hour) [47, p.12-13]. Н. Іткіна вказує на особливий стан переживання героями плину часу. Вони сфокусовані на кращих враженнях минулого та хвилюючих передчуттях, що може подарувати їм майбутнє. Теперішнє пов’язує ці стани [11]. Таким чином створюється позачасова ілюзія життя. Для Дейзі цей стан перш за все наділений утилітарним змістом. Основою для нього слугують її світський статус, її багатство та походження, її молодість та зовнішність, а також її шлюб, що надають їй спектр можливостей для реалізації гедоністичних устремлінь. Омріяні миті переходять у категорію ілюзорних, оскільки дбайливо зберігаються та відтворюються у пам’яті, стимулюють душевні сили до нових порухів, що спрямовані у майбутнє.

Нік Каррауей бачить в рисах характеру Дейзі інфантилізм що має трагічний вплив на життя оточуючих: «Безжурні вони були люди, Том і Дейзі; трошили речі й людей, а тоді втікали, ховаючись за свої гроші, а чи за свою неосяжну безжурність, а чи що то було, що скріплювало їхню спілку, – а інші нехай приберуть за ними...» [37, с.195].(They were careless people, Tom and Daisy – they smashed up things and creatures and then retreated back into their money or their vast carelessness or whatever it was that that kept them together, and let other people clean up the mess they had made...) [47, p.195].

Висновки до другого розділу

В другому розділі нашої роботи увагу було приділено дослідженню біографічних аспектів творчого шляху Френсіса Скотта Фіцджеральда. Особистість письменника для переважної більшості сучасників сприймалась крізь призму його творчості, що відображала настрої молоді, яка жила в період економічного розквіту Америки. Це вплинуло на формування іміджу легковажного митця, талант якого не в змозі створити глибокі літературні твори. Це позначилось руйнівним чином на житті Фіцджеральда. Тільки після смерті письменник був зведений в ранг класиків американської літератури.

На основі структурно-семантичного аналізу творів Фіцджералда «По цей бік раю», «Прекрасні й прокляті», «Великий Гетсбі» і «Ніч лагідна» були виявлені та описані основні мотиви, що утворюють структуру мотивного комплексу втрачених ілюзій. До мотивів відносяться розчарування в ідеалах, закладених попереднім поколінням, що позначилося на морально-етичних поглядах молоді двадцятих років двадцятого століття та знайшло яскраве відображення у моделі поведінки Розалінди, героїні «По цей бік раю», а також Ентоні та Глорії Петч, героїв «Прекрасних й проклятих». Ілюзії власної молодості та краси формують їхнє відношення до дійсності. Швидкоплинні радощі складають сенс їхнього життя, не спонукаючи до замислення про майбутнє, що врешті-решт руйнівним чином позначається на долі Ентоні та Глорії. До переосмислення власного буття спонукає Еморі Блейна розчарування в «американській мрії», прагматичні сторони якої не відповідають його ідеалістичним поглядам. Багатство, яке здатне подарувати щастя, стає ілюзією для Джея Гетсбі. Наблизившись до своєї мрії він стикається з порожнечею, що являє собою реальність. Мрія обертається трагедією. Ілюзія непохитності людських ідеалів знаходить відображення в історії Діка Дайвера, який не зміг реалізувати свої

честолюбні, ідеалістичні цілі, піддавшись впливу цінностей, які не співпадали з його світоглядом.

Також на прикладах зазначених творів та біографічних аспектів було розглянуто поняття «фрустрація», «ескапізм» та «гедонізм», що дало змогу більш детально висвітлити мотиви втрачених ілюзій.

ВИСНОВКИ

У відповідності до мети дослідження проаналізовано наукові джерела, що дало змогу дослідити феномен «ілюзія» з позиції літературознавства, розкрити психологічні та соціокультурні аспекти означеного поняття. Було охарактеризовано поняття «ілюзія», а також виявлено його структурні та семантичні ознаки. Визначення «ілюзії» полягає у викривленому сприйнятті індивідом об'єктивної реальності. Це може бути зумовлено бажанням індивіда захистити значимі для нього цінності, створивши і підтримуючи суб'єктивний еквівалент реальності.

Внаслідок дослідження виявлено зв'язок ілюзій з феноменами «мрія», «фрустрація», «ескапізм» та «гедонізм». Зв'язок «ілюзії» та «мрії» полягає у суб'єктивній реальності, що створена ілюзіями у свідомості індивіда. На відміну від «ілюзії» концепт «мрія» має на меті реалізацію мисленнєвого образу у навколишньому світі. Фрустрація як негативна психічно-емоційна реакція на об'єктивні чи суб'єктивні перепони може слугувати індикатором випробовуваних індивідом ілюзій, яким загрожує руйнація. Ескапізм за своєю суттю вважається безпосереднім намаганням індивіда уникнути об'єктивної реальності, створивши у власній свідомості більш привабливий за своїми параметрами світ. Гедоністичний образ життя також є різновидом ілюзорного світосприйняття, оскільки передбачає потяг людини до емоційних вражень, що мають яскраве забарвлення, тим самим створюючи альтернативу повсякденному життю.

Ілюзорна система цінностей молоді двадцятих років двадцятого століття мала під собою підґрунтя у вигляді розчарування у таких цінностях, як «честь», «подвиг», «слава», що мали безпосередній зв'язок

з політикою Сполучених Штатів Америки, яка була спрямована на участь у Першій світовій війні. Тема «втраченого покоління», до якого належав і сам письменник, зображена ним як у автобіографічних роботах, так і у художній творчості. Одним з головних мотивів, якому Фіцджеральд приділяє багато уваги став конфлікт між високими ціннісними орієнтаціями молоді та об'єктивною реальністю, етика якої полягала у збагаченні та споживанні. І оскільки молоде покоління випробовувало почуття розчарування у цінностях минулого, для них новим вектором стали мінливі радощі карнавального стилю життя, що приніс «вік джазу». Молодість, краса та багатство стали основними пріоритетами у житті молодого покоління, уособлюючи в собі «американську мрію». Конфлікт, що руйнівним чином вплинув на духовну цілісність письменника – спонукаючи його жертвувати власним талантом заради фінансового успіху – призвів до особистої кризи та остаточного розуміння хибності обраного способу життя.

Нами виокремлено структурно-семантичні складові комплексу мотиву втрачених ілюзій. Визначено, що інваріантними його субмотивами є такі : розчарування в ідеалах, закладених попереднім поколінням; розчарування у «американській мрії»; ілюзорність щастя, яке може принести багатство; ілюзорність молодості та краси як констант життя; ілюзорність життя без замислення про майбутнє; ілюзію непохитності людських ідеалів.

У роботі доведено, що руйнація ілюзій Еморі Блейна – героя твору «По цей бік раю» (This side of Paradise, 1920), призводить до розчарування у «американській мрії» як демократичної підвалини американського суспільства. Йому важко реалізувати свої честолюбні наміри як у творчому напрямку, так і особистому житті. Він відмовляється працювати у журналістській сфері, тому що публікація будь-яких ідей змушує його відчувати відповідальність за їхній вплив на читачів. Комерційна сфера з її прагматичним ставленням до праці при

повній байдужості до особистості теж неприйнятна для нього. Особисті стосунки руйнуються під впливом раціональних доводів дівчини, перед якими переконання Еморі виявляються безсилями. Еморі являє собою представника «втраченого покоління», саме тому він приділяє багато уваги роздумам про втрату цінностей фундаментальних ідеалів попередньої генерації.

Герої «Прекрасних й проклятих» (*Beautiful and Damned*, 1922) Ентоні та Глорія Петч сповнені ілюзій молодості та краси. Для них вони перетворились на константи, без яких їхнє життя не має сенсу. Тому вся сутність радості буття для них полягає у гедоністичному переживанні прийдешнього. Багатство є для них неодмінним атрибутом у досягненні омріяного щастя, створюючи умови для реалізації будь-яких примх. Означений спосіб життя головних героїв може трактуватися як ескапічний відхід від реальності, що не передбачає замислення про майбутнє. Поступово втрачаючи цінність молоді пори життя, вони починають випробовувати невротичні стани як реакцію на втрату створеної ними ілюзії.

Ескапізм як інваріантний мотив розглядається у всіх згаданих творах, але у різних аспектах. Особливо яскраво він оприявнюється в образі Джея Гетсбі – головного героя твору «Великий Гетсбі» (*The great Gatsby*, 1925). Його ілюзією є впевненість у тому, що багатство і щастя – синонімічні поняття. Обставини, що фруструють шляхетні наміри Гетсбі реалізуватися за всіма канонами американського суспільства, призводять до бажання створити ореол «величності», які надають багатство, світський статус, фальшива «облагороджена» біографія та навіть варіація власного імені. Саме в цьому проявляється зовнішній аспект ескапізму – імідж головного героя, інтер'єр та екстер'єр його будинку, яскравий світ вечірок. Внутрішній ескапізм полягає у суб'єктивній реальності Гетсбі, що пов'язує його з Дейзі Бьюкенен. Він продовжує жити почуттями, що зародилися у минулому, не втрачаючи

надії знайти їх у майбутньому. Але врешті-решт він приходиться до усвідомлення ілюзорності магічного впливу багатства, що не здатне перетворити його мрію на дійсність. Загибель Гетсбі символізує загибель його ілюзорної мрії.

Головний герой роману «Ніч лагідна» (*Tender is the Night*, 1934) Дік Дайвер, в образі якого простежуються автобіографічні риси Фіцджеральда, піддавшись впливу середи, частиною якої є його дружина Ніколь, втрачає власну ідентичність, що призводить до руйнації колись впевненої у виборі професійного та морального векторів особистості. Гуманістичні ідеали Драйвера руйнуються під напором цінностей, що пропонує йому життя разом з Ніколь. Поступово він втрачає професійний хист, занурюючись у ескапічний спосіб життя, що пропонує йому бездумне марнування таланту і сил. Непохитність людських ідеалів виявляється для Діка ілюзією.

Отже, завдання, поставлені у нашому дослідженні вирішено: у роботі охарактеризовано сутність феномену «ілюзії» крізь літературознавче та психологічне знання. З'ясовані структурні й семантичні властивості ілюзій в сферах вищеозначеного дискурсу, що допомогло в інтерпретації романів Ф. С. Фіцджеральда. Виокремлено мотивний комплекс втрачених ілюзій, який був застосований у аналізі означених творів, що дозволило розкрити механізми формування ілюзорної дійсності героями творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божок Н. О. Психологічний аналіз фрустрації та її особливостей / Н.О. Божок, О.В. Климова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2014. – Вип.44, Ч. 4. – С.220-225. – (Серія : Педагогіка та психологія), URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/15616/1/55555.pdf>
2. Башарова Е.А. Эскапизм: новые подходы к исследованию / Е.А. Башарова // Вестн. Ивановск. гос. ун-та. Сер.: «Гуманитарные науки. Философия». – 2014. – Вып. 2 (14). – С. 71-76
3. Горбунов А.Н. Романы Френсиса Скотта Фицджералда, М. Наука, 1974, 152 с.
4. Денисова Т.Н. Отчуждение по Фицджеральду: Экзистенциализм и современный американский роман. Киев, 1985, URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/denisova-otchuzdenie.html>
5. Драйзер Т. Американская трагедия. Роман. Пер. с англ. 3. Вершининой и Н. Галь. Вступит. статья и прим. Я. Засурского. М., «Худож. лит.», 1978. 783с.
6. Жукова. А.І. Ілюзія та мрія як образні імітації повідомлення про реальний світ / А.І. Жукова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. – 2013. – Вип. 40(2). – С. 79-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2013_40%282%29_11
7. Зверев А.М. «Я последний романист...». Вступ. статья / Френсис Скотт Фицджеральд. Записные книжки. М., Вагриус, 2001 / URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/zverev-yaposrom.html>

8. Зверев А.М. Ненаступившее утро / А.М. Зверев // Зверев А.М. Американский роман 20–30-х годов. – М. : Худож. лит., 1982. (с.35-54), URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/zverev-nenast.html>
9. Засурский Я.Н. Френсис Скотт Фицджеральд и «поэзия отрицательных величин», Американская литература XX века.(издание второе, исправленное и дополненное) М. Изд-во Моск. Ун-та, 1984, URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/zasur-poez.html>
10. Засурский Я.Н. Френсис Скотт Фицджеральд, Опубликовано в учебном пособии для студентов фак-тов иностр. яз. пед. ин-тов История американской литературы. Под ред. проф. Н.И. Самохвалова, часть II. М. Просвещение, 1971
11. Иткина Н.Л. Роман Ф.С. Фицджеральда «Великий Гэтсби»: композиция, герой, образный строй. URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/itkina-gatsby.html>
12. Калюжная Л., Фрэнсис Скотт Фицджеральд (1896-1940), Опубликовано в книге: Библиотека мировой новеллы: Фрэнсис Скотт Фицджеральд / Сост. Л.С. Калюжная. — М.: «Звонница-МГ»,1999. URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/kaluzna.html>
13. Квашук А. Мотив соціальної ілюзії в романі Джона Голсуорсі «Власник» Східнослов'янська філологія: здобутки та перспективи : збірник матеріалів XI Всеукраїнської студентської наукової інтернет-конференції. Кривий Ріг, 2021. Вип. 11. 255 с., с. 63-67
14. Коренева М.М. Ф.С. Фицджеральд. Человек. Писатель. Судьба. Опубликовано в качестве предисловия: Тернбулл, Э.Сткотт Фицджеральд, М. : Молодая Гвардия, 1981. URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/koreneva-chelpissudb.html>
15. Ковалев Ю.В. «Американская мечта» в творчестве Ф.С. Фицджералда. Ленинградский университет; Зарубежный роман: Проблемы метода и жанра (межвуз. сб. науч. тр.) – Пермь, 1982. – (С. 91-97) , URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/kovalev-amdream.html>

16. Колесникова Н. Б. Роман Ф. Скотта Фицджеральда «Прекрасные и проклятые», URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/kolesnik-prekripr.html>
17. Колесникова Н.Б. «Американская трагедия» талантливого интеллигента в США В кн.: К проблемам романтизма и реализма в зарубежной литературе конца XIX-XX веков. Сборник трудов. Выпуск 2. М., 1975 (МОПИ им. Крупской, пятый тематический сборник), URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/kolesnikova-amtrag.html>
18. Креч, Р. Кратчфілд, Н. Лівсон. Фрустрація. Конфлікт. Защита // Вопросы психологии, - №6 – 1991 – С. 69-82
19. Кубишкіна К.І. Класифікація ескапізму Ігоря Качуровського в контексті багатовікової традиції / Сучасна філологія: теорія і практика. М. Одеса 2016 с.100-103
20. Ландор М. Трагедия американского писателя (Arthur Mizener, The far side of paradise, A biography of F. Scott Fitzgerald, Vintage Books, N.-Y. 1959, XXVI + 346 pp.), Вопросы литературы, 1960, № 10, URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/landor-traged.html>
21. Лидский Ю.Я. Скотт Фицджеральд, Творчество, 1982, URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/lids2.html>
22. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.1/Авт.- уклад. Ю.І. Ковалів – К: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
23. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2/Авт.- уклад. Ю.І. Ковалів – К: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
24. Матвіїшин А.М. Поняття соціальної ілюзії в соціогуманітарному науковому дискурсі / Прикарпатський вісник НТШ. Думка. 2010. № 3 (11) с. 77 – 86
25. Мендельсон М.О. Творческий путь Френсиса Скотта Фицджеральда Опубликовано в кн.: Проблемы литературы США XX века. М., Наука, 1970 (с. 163-220), URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/mendelson-tvorput.html>

26. Милфорд, Нэнси Зельда, Опубликовано в журнале «Урал» №6, 1993. Перевод с английского К. Садчиков, URL: <http://fitzgerald.narod.ru/zelda/milford-rus01.html>
27. Приходько А.Н. П 77 Концепты и концептосистемы / А.Н. Приходько. – Днепропетровск: Белая Е.А., 2013. – 307 с.
28. Петрухина М. «Великий Гэтсби» и мир Фэнсиса Скотта Фицджеральда, Из книги: Фицджеральд Френсис Скотт. Великий Гэтсби: Роман. — М.: Высшая Школа, 1984 (Б-ка иностранной литературы) , URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/petruh.html>
29. Прозоров В.Г. Френсис Скотт Фицджеральд. Солист «Века Джаза» // История зарубежной литературы. – Петрозаводск: Издательство ПетрГУ, 1993. – С.147-159. URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/prozorov-solist.html>
30. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
31. Стайрон У. Элегия памяти Фицджеральда Оригинальный текст: An Elegy for F. Scott Fitzgerald, by William Styron (The New York Review of Books, November 28, 1963) Перевод А. Зверева, URL: http://fitzgerald.narod.ru/critics-eng/styron-elegia_rus.html
32. Словник іншомовних слів за редакцією О.С. Мельничука — 1-е видання, Київ: Головна редакція “Українська радянська енциклопедія” , 1974 – 776 с., с. 325,
URL:<https://drive.google.com/file/d/17747FCF0QGwNZzYV7SIHV0TDLIJeOqr5/view>
33. Тернбулл, Эндрю Скотт Фицджеральд
34. Труфанова Е.О. Эскапизм: Бегство в поисках смысла, журнал «Психология и психотехника» (рубрика «Внутренний мир человека») №6, 2014, с. 597-608

35. Фіцджеральд Ф.С. Портрет в документах: Худож. публіцистика. Пер. с англ. / Предисл. и коммент. А. Зверева . – М.: Прогресс, 1984 . – 344 с.
36. Фіцджеральд Ф.С. Малое собрание сочинений/ Пер. с англ. А. Зверева, Е. Калашниковой, М. Лорие и др. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2013. – 848с.
37. Фіцджеральд Ф. Великий Гетсбі:/ Ф. Фіцджеральд; пер. з англ. О. Мокровольського. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2016. – 200с. – (серія «Бібліотека естета»)
38. Фіцджеральд Ф. Скотт Ніч лагідна / переклад з англійської: М. Пінчевський. – Київ, Дніпро :1975. 335 с.
39. Фіцджеральд Ф.С. Ночь нежна: Книга для чтения на английском языке – СПб.:КАРО. 2009. –576 с. – (Серия «Classical Literature»)
40. Фіцджеральд Ф.С., Прекрасные и проклятые: Роман / Пер. С англ. В. Щенникова. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2013 – 480 с. – (Азбука Premium)
41. Шефановская И.И. Френсис Скотт Фицджеральд (Francis Scott Fitzgerald) 1896 — 1940 гг. , Послесловие в книге: Фицджеральд Ф.С. Романы: По эту сторону рая; Великий Гэтсби; Ночь Нежна; Последний магнат: пер. с англ. — СПб.: ООО «Кристалл», 1999. (стр.944-955) , URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/shefano.html>
42. Шукшина Л.В. Экзистенциальная ценность социальных иллюзий: Автореферат, Саранск 2010, 39с., с.5, URL: <https://www.dissercat.com/content/ekzistentsialnaya-tsennost-sotsialnykh-illyuzii/read>
43. Яцух А., «Американська дійсність у новелах Ф.-С.Фіцджеральда», Літературознавчі студії: компаративний аспект (пам'яті докторів наук, професорів В.Г. Матвіїшина та М.В. Теплінського присвячується). Збірник статей. Випуск 3. Упорядники: І.В. Девдюк, А.М. Мартинець.

- Відп. ред. І.В. Козлик. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. – 144 с - с.127-132, URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/zbirnyky/%>
44. Bishop Elizabeth, “One Art” from The Complete Poems 1926-1979. Copyright © 1979, 1983 by Alice Helen Methfessel.
45. Eble Kennet F. Scott Fitzgerald , Twayne’s United States Authors Series #36 (revised edition 1977, first edition 1963), URL: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-eng/eble-fsfmono09.html>
46. Fitzgerald, F. Scott This Side of Paradise / F. Scott Fitzgerald, – Kyiv: Znannia, 2016. – 302 p. – (English Library)
47. Fitzgerald F. Scott The Great Gatsby / F. Scott Fitzgerald. – Kyiv: Znannia, 2013. – 198 p. –(Lego ergo vivo). – (English Learner’s Library; 2013, No. 3)
48. Fitzgerald F. Scott, Echoes of the jazz age, 1931
49. F. Scott Fitzgerald Pasting It Together – Режим доступу: <http://fitzgerald.narod.ru/crackup/069e-pasting.html>
50. Milford Nancy Zelda, URL: <http://fitzgerald.narod.ru/zelda/milford-zelda01.html#4>
51. Merriam-Webster’s Dictionary of Allusions. – Springfield (MA), 1999